

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

О. В. Мороз
О. А. Сметанюк
О. В. Лазарчук

**ТЕОРІЯ КОНФЛІКТІВ В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ
ЗАГАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОСТІ
СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Монографія

Вінниця
ВНТУ
2010

УДК 65.012.32
ББК 65.291.212
М 80

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 11 від 01.07.2009 р.)

Рецензенти:

О. О. Прутська, доктор економічних наук, професор

Є. В. Ходаківський, доктор економічних наук, професор

Мороз, О. В.

М 80 Теорія конфліктів в контексті побудови загальної моделі ефективності сучасного підприємства : монографія / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк, О. В. Лазарчук. — Вінниця : ВНТУ, 2010. — 256 с.

ISBN 978-966-641-346-1

Монографія присвячена розробці теоретичних і методологічних положень, прикладних рекомендацій щодо моделювання ефективності управління підприємствами на основі оцінювання та управління потенціалом корпоративного конфлікту як стратегієутворюючого фактору розвитку. Обґрунтовано роль і значення потенціалу корпоративного конфлікту як чинника підвищення ефективності функціонування сучасного вітчизняного підприємства на основі системного вдосконалення управлінського процесу, на цій основі розроблено методологічні і методичні підходи до оцінювання та моделювання ефективності такого управління, а також відповідні моделі розвитку підприємств.

УДК: 65.012.32

ББК 65.291.212

ISBN 978-966-641-346-1

© О. Мороз, О. Сметанюк, О. Лазарчук, 2010

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	5
Вступ.....	6
Розділ 1. Методологічні та прикладні основи теорії корпоративного конфлікту у моделі ефективності сучасного підприємства..	8
1.1. Сільськогосподарське підприємство у контексті оцінювання наслідків аграрних реформ в Україні	8
1.2. Теоретичні та методичні аспекти забезпечення ефективності корпоративного управління.....	28
1.3. Економічна сутність корпоративного конфлікту на підприємстві.....	37
Висновки до розділу 1.....	53
Розділ 2. Сутність, основні фактори реалізації, типи та особливості корпоративних конфліктів як об'єкту управління в умовах різного стану сільськогосподарських підприємств.....	55
2.1. Аналітична модель типового корпоративного конфлікту на підприємстві.....	55
2.2. Методичні основи оцінювання корпоративних конфліктів.	80
2.3. Оцінювання конфліктів на підприємствах (реалізація авторського методичного підходу).....	93
Висновки до розділу 2.....	108
Розділ 3. Обґрунтування стратегій розвитку сільськогосподарських підприємств на основі фактору корпоративного конфлікту.....	109
3.1. Ідентифікація окремих типів конфліктів на підприємствах – об'єктах дослідження.....	109
3.2. Функціональні наслідки корпоративних конфліктів в процесі реформування сільськогосподарських підприємств.....	124
3.3. Математична інтерпретація корпоративного конфлікту в рамках територіально орієнтованої моделі організації сільськогосподарського виробництва.....	143
3.3.1. Методологічне обґрунтування використання теорії ігор..	145
3.3.2. Управління корпоративними конфліктами як стратегію-утворюючий фактор розвитку підприємств (ефективність управління корпоративним конфліктом на прикладі ТОВ «Рапсодія»).....	160

3.3.3. Розробка моделей узгодженого розвитку сільськогосподарських підприємств і місцевих громад з врахуванням фактору конфліктності (на прикладі окремих конфліктних ситуацій).....	169
Висновки до розділу 3.....	179
Розділ 4. Концептуальні засади ефективності сучасного підприємства.....	180
4.1. Теоретичні основи ефективності сучасного підприємства..	183
4.2. Методичній інструментарій оцінювання ефективності підприємства.....	204
Висновки	223
Література.....	226
Додаток А. Обсяг продукції, виданої пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток) на сільськогосподарських підприємствах Вінницької області.....	246
Додаток Б. Характеристика корпоративних конфліктів на сільськогосподарських підприємствах Вінниччини.....	250
Додаток В. Дослідження взаємозв'язку між ефективністю господарювання та ступенем корпоративного конфлікту здійснювалися за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.....	251

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АПК – агропромисловий комплекс
- АТ – акціонерне товариство
- Ек.Ін.конф. – економічний індекс конфліктності
- КСП – колективне сільськогосподарське підприємство
- КУП – коефіцієнт участі у прибутках
- ПП – приватне підприємство
- С.Ін.К – сумарний індекс конфліктності
- ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю
- ТОМ – територіально-орієнтована модель (організації виробництва)
- ФГ – фермерське господарство

Вступ

Агропромисловий комплекс традиційно займає особливе місце в економіці України, що обумовлено виключною важливістю сільськогосподарської продукції у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Водночас, діяльність сільськогосподарських підприємств і надалі матиме визначальну роль щодо сільських громад, формуючи місцеві бюджети, зайнятість населення, рівень добробуту селян, культурний розвиток аграрного соціуму в цілому. Незважаючи на певне пожвавлення в останні роки в окремих підгалузях АПК, сектор аграрної економіки, представлений сільськогосподарськими підприємствами, продовжує відчувати вплив суперечливих і кризових тенденцій, що має місце в умовах загострення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках, погіршення диспаритету цін не на користь селян та кон'юнктури аграрного ринку в цілому. Звідси завдання наукового обґрунтування шляхів забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств об'єктивно актуалізується як з точки зору економічних, так і соціально-культурних пріоритетів розвитку аграрного сектору, українського села та країни в цілому.

Актуальність таких досліджень обумовлена тим, що ринкові реформи сільськогосподарських підприємств, водночас як істотно розширили можливості їх розвитку, так і обумовили загострення цілого ряду проблем організаційно-економічного, управлінського і соціального змісту. До таких слід віднести, в числі інших, і проблеми корпоративного управління, які по суті відображають за своїм змістом глибину і неоднозначність ринкових трансформацій, а також особливості і закономірності діалектичних протиріч процесу становлення корпоративного сектору вітчизняної економіки. За цих умов формування моделі ефективності сільськогосподарських підприємств вимагає пошуку нових теоретико-методологічних концепцій.

Одним з таких підходів, на думку авторів, може бути парадигма використання потенціалу корпоративного конфлікту на підприємстві. Даний підхід можна віднести до відносно маловивчених. Теорія конфліктів історично базується на різних поглядах щодо сутності і ролі конфлікту у функціонуванні соціально-економічних систем. Водночас

активні і складні трансформаційні процеси, що відбуваються на українських підприємствах, потребують доповнення існуючої концепції корпоративного конфлікту з точки зору прояву корпоративного конфлікту на постприватизаційних сільськогосподарських підприємствах. У науковій літературі питання моделювання ефективності управління розвитком підприємства з урахуванням впливу корпоративного конфлікту практично не розглядається. Слід окремо відзначити, що у сучасній теорії управління конфліктами невирішеним питанням залишається чітке інтелектуальне трактування окремих понять, таких як «конфлікт» та «корпоративний конфлікт» та ін. – тоді як традиційні дефініції, на погляд авторів, не охоплюють змістовного поля з точки зору економічних аспектів конфлікту як явища у сучасній системі соціально-економічних відносин. Проблема залишається мало вивченою, як з теоретико-методологічних і методичних позицій, так і з точки зору висвітлення реальних процесів, особливо щодо кризових в цілому тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств.

В роботі розглядається роль і значення потенціалу корпоративного конфлікту як чинника підвищення ефективності функціонування сучасного вітчизняного підприємства на основі системного вдосконалення управлінського процесу, розроблення на цій основі методологічних і методичних основ оцінювання та моделювання ефективності такого управління, а також формування, згідно таких підходів, моделей розвитку підприємств.

Розділи 1, 2, 3 розроблені Морозом О. В. та Лазарчук О. В., розділ 4 розроблений Сметанюк О. А.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ КОРПОРАТИВНОГО КОНФЛІКТУ У МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сільськогосподарське підприємство у контексті оцінювання наслідків аграрних реформ в Україні

Ринкові реформи 90-х рр. ХХ ст. – 2000-х рр. слід віднести до основних факторів, що обумовили специфіку розвитку на цьому етапі аграрного сектору економіки України та всього вітчизняного аграрного соціуму. Слід підкреслити те, що такі зміни чи не найбільшою мірою відобразилися саме на сільськогосподарських підприємствах, як основному ланцюгу всього комплексу соціально-економічних відносин у сільському господарстві. Підприємство було основним об'єктом реформування і через цей процес здійснювалися зміни щодо всіх сторін функціонування АПК. Реформи вплинули на всі аспекти діяльності підприємств, і наслідки цих процесів, очевидно, мають як позитивні, так і негативні наслідки, що може бути відображеним з точки зору висвітлення змін щодо функцій, позицій, структури сільськогосподарських підприємств на постприватизаційному етапі.

Кількісні аспекти аграрних реформ щодо інституту сільськогосподарського підприємства засвідчують про значну динаміку. Так, в цілому по Україні чисельність сільськогосподарських підприємств в період з 1990 р. по 2007 р. зросла з 12421 до 58387, тобто в 4,7 разів; стосовно Вінницької області цей показник збільшився в 1,2 рази (табл. 1.1) [1–2]. Опосередкованими характеристиками сучасного стану вітчизняного сільського господарства як наслідків реформування можуть слугувати також дані з Додатку А.

Слід відзначити, що із кількісними змінами (зростанням чисельності підприємств), мали місце і кардинальні зміни якісного змісту. Останні полягають, насамперед, у завершенні всеохоплюючого приватизаційного процесу, наслідком якого стало формування інституту приватного сільськогосподарського підприємства у різних його організаційно-правових інтерпретаціях, а також докорінній зміні сутності державного впливу на аграрний сектор економіки. Слід відзначити,

що динаміка ефективності сільськогосподарського виробництва засвідчує про складні тенденції кризового економічного змісту. Так, по відношенню до рівня показників 1990 р. вітчизняний АПК (на прикладі Вінницької обл.) продовжує знаходитися у стані тривалої рецесії (табл. 1.2–1.3).

Таблиця 1.1

**Динаміка чисельності сільськогосподарських підприємств
Вінницької обл. впродовж 1990–2008 рр.**

	1990 р.	2008 р.
Кількість діючих підприємств за організаційно-правовими формами господарювання	1732	2035
В тому числі		
господарські товариства	-	384
приватні підприємства	-	205
виробничі кооперативи	-	70
фермерські господарства	-	1312
державні підприємства	-	11
підприємства інших форм господарювання	-	53
радгоспи	104	-
колективні сільськогосподарські підприємства	637	-
підсобні сільськогосподарські підприємства, які ведуть спрощений облік	26	-
міжгосподарські сільські підприємства	99	-

Примітка. Статистична звітність по Україні і Вінницькій області

У вітчизняній науковій літературі триває дискусія щодо оцінювання наслідків реформування. В цьому плані слід відзначити насамперед роботи таких вчених як В. Амбросов, П. Гайдуцький, В. Зіновчук, І. Лукінов, П. Макаренко, Л. Мельник, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, С. Онисько, О. Онищенко, Б. Пасхавер, П. Саблук, В. Ткаченко, О. Школьний, В. Юрчишин та ін. [1–23].

Водночас, слід звернути увагу на неоднозначність висновків щодо наслідків реформ, що були зроблені і зарубіжними вченими [24, с. 15]. Здебільшого критичні підходи у даному разі полягають в ігноруванні особливостей (насамперед інституційної природи) існуючих до початку реформ соціально-економічних систем. Така точка зору отримала поширення і в Україні, де причини трансформаційної кризи пояснювалися від-

сутністю належних державно-інституційних заходів [25, с. 99], або ж відсутністю чіткої аграрної політики реформування [26, с. 13].

Таблиця 1.2

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції у Вінницькій області

Роки	Індекси продукції сільського господарства, % (по відношенню до 1990 р.)								
	Господарства усіх категорій			У тому числі					
				Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	Валова продукція	з неї		Валова продукція	з неї		Валова продукція	з неї	
рос-линництва		тва-ринництва	рос-линництва		тва-ринництва	рос-линництва		тва-ринництва	
1995	67,3	74,1	60,2	51,8	56,6	45,9	99,9	121,9	83,7
2000	53,5	62,8	43,8	31,3	41,8	18,6	100,1	120,4	85,3
2005	59,0	74,2	43,4	29,2	39,5	16,7	121,8	169,1	87,2
2006	62,4	9,3	45,1	35,4	49,0	18,9	119,3	162,0	88,1
2007	57,8	70,4	44,9	34,3	46,8	19,2	107,3	134,8	87,2
2008	65,3	88,9	43,5	39,6	67,5	17,8	106,3	129,4	88,5

Примітка. Дані Головного управління статистики у Вінницькій області

Ідеологія аграрних реформ 90-х рр. XX ст. ґрунтувалася на необхідності повернення до, як стверджувалося [2, с. 70; 3, с. 31; 17, с. 55; 19, с. 52], традиційної для українського села практики господарювання на засадах приватної власності на землю і майно. Безпосередніми наслідками реформування стали приватизація (паювання) землі та майна, передача їх у власність селянам у вигляді земельних та майнових паїв, здійснено розпаювання та акціонування майна колишніх радгоспів і колгоспів, створено майже 19 тис. сільськогосподарських підприємств ринкового типу на засадах приватної власності на землю та майно з використанням орендних відносин та колективних форм організації виробництва; кінцевим наслідком стало формування багатокладної системи господарювання на селі; обґрунтовується економічна ефективність змін на етапі реформування до 2002 р. [27, с. 6] (табл. 1.4).

Таблиця 1.3

**Рівень рентабельності основних видів продукції
сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах
Вінницької області**

Види продукції	Рівень рентабельності, %				
	1995		1995		1995
Зерно	41,7	Зерно	41,7	Зерно	41,7
Насіння сояшнику	57,8	Насіння сояшнику	57,8	Насіння сояшнику	57,8
Цукрові буряки	8,1	Цукрові буряки	8,1	Цукрові буряки	8,1
Овочі відкритого ґрунту	-4,1	Овочі відкритого ґрунту	-4,1	Овочі відкритого ґрунту	-4,1
Картопля	47,3	Картопля	47,3	Картопля	47,3
Плоди	33,5	Плоди	33,5	Плоди	33,5
Виноград	-100	Виноград	-100	Виноград	-100
Молоко і молочні продукти	38,2	Молоко і молочні продукти	38,2	Молоко і молочні продукти	-38,2
М'ясо ВРХ	25,1	М'ясо ВРХ	25,1	М'ясо ВРХ	-25,1
Яйця	8,1	Яйця	8,1	Яйця	8,1
Вовна	66,0	Вовна	66,0	Вовна	-66,0

Примітка. Дані Головного управління статистики у Вінницькій області

Щодо наслідків зазначеної дискусії, то слід відзначити достатньо різноманітні точки зору, які зводяться до визначення: 1) позитивного змісту ринкових реформ та сприятливих перспектив у майбутньому для цього сектору економіки, наприклад [27, с. 10]; 2) деструктивного змісту реформ для всього АПК і сільськогосподарських підприємств, що має незворотній характер, наприклад [28–33]. В даному разі зазначене питання – оцінювання наслідків аграрних реформ – не є безпосереднім об'єктом даного дослідження. Тому, зупинимося на тих аспектах, що відображають сутність змін для репрезентативного сільськогосподарського підприємства з точки зору забезпечення його ефективності.

Точка зору сучасних дослідників [34, с. 45] полягає у тому, що запорукою успішного здійснення аграрних перетворень в Україні є усвідомлення суспільством їх необхідності та переваг, які можуть бути одержані. Аналіз реальної ситуації свідчить, що процес вибору селянами організаційно-правової форми виробництва, а також володіння та розпорядження активами в аграрному секторі на даному етапі не можна вважати завершеним.

Таблиця 1.4

**Динаміка економічних показників сільського
господарства України**

Показники	1999 р. (100 %)	2000 р.	2002 р.
Виробництво валової продукції, млн. грн.	100,0	109,0	122,4
Продуктивність праці, грн.	100,0	110,3	166,5
Частка збиткових господарств, %	100,0	41,7	57,0
Сплачено податків підприємствами АПК, млн. грн.	100,0	128,0	149,6
Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК, млн. дол. США	100,0	102,0	151,9
Експортовано продукції АПК, млн. дол. США	100,0	103,0	171,2
Питома вага бартерних розрахунків, %	100,0	69,0	16,2

Примітка. Розраховано за [27]

Очевидно, що його завершення буде обумовлюватися як економічними (чітко визначеними вигодами), так і психологічними (переконанням більшості селян у правоті свого вибору) аспектами. Дослідження, наприклад [34, с. 48], свідчать, що значна частина селян залишається невдоволеною вибором форми господарювання, лідерів чи партнерів на ринку оренди землі чи майна. Все це зумовлює актуальність дослідження питань трансформаційних процесів у подальшому.

Важливо звернути увагу і на поширені акценти у науковій та публіцистичній літературі стосовно того, наскільки виправданим у сучасному світовому аграрному секторі є співіснування різноманітних організаційних форм господарювання. Ряд авторів наголошує [6, с. 20; 34 с. 51; 35, с. 46; 36, с. 22] на тому, що світовий досвід переконує у доцільності одночасного розвитку різноманітних форм господарювання на селі. Звідси робиться висновок [36, с. 22] про те, що створення і в Україні різних типів приватних підприємств є стимулюючим фактором для піднесення галузі. Водночас, практика діяльності аграрних формувань країн з розвиненою ринковою економікою також засвідчує, що динамічний розвиток виробництва можливий за умови забезпечення реальної економічної рівноправності всіх форм власності і форм господарювання. Це залишатиметься, очевидно, принциповим моментом, оскільки така рівноправність передбачає економічне зма-

гання (конкуренцію) між підприємствами, отже, зумовлює прискорений розвиток тих форм господарювання, які виявилися життєздатними. Слід підкреслити те, що в своїй основі аграрна реформа, що здійснюється в Україні, із самого початку була орієнтована на забезпечення однакових прав і можливостей для всіх типів сільськогосподарських товаровиробників; водночас було задекларованим [37, с. 25] те, що держава й надалі гарантуватиме свободу вибору форм господарювання на селі. Доцільність цього пояснювалася [36, с. 22] потенційними і реальними перевагами конкуренції та зростання адаптованості аграрних підприємств до зміни ринкового середовища.

Більшість дослідників констатує [38, с. 47; 39, с. 54] наявність у даний час перехідного періоду для аграрної економіки України, якому характерна певна економічна нестабільність. За цих умов – зростання невизначеності і ризикованості ведення виробничої діяльності – завжди буде певна частина селян, які захочуть розширити особисті господарства або створити селянські (фермерські) господарства; на практиці це означатиме перехід від колективних форм господарювання до одноосібних. Частіше це буде відбуватися там, де зміни форм господарювання здійснювалися із початку реформ формально, під зовнішнім впливом, з порушенням існуючих норм і т.д., що мало водночас низьку економічну ефективність. Натомість, в економічно ефективно реформованих підприємствах переважна більшість селян буде здавати земельну частку в оренду даному підприємству і мотиви до одноосібного ведення господарства будуть об'єктивно слабшими. Таким чином, все більш важливим стає фактор історії реформування кожного суб'єкту підприємництва.

Слід, очевидно, виходити із припущення про можливість компенсування переваг і обмежень, притаманних кожній із форм господарювання на селі. На думку деяких авторів [35, с. 59], незалежно від конкретних умов, кожна з форм власності може бути ефективнішою за інші, якщо знайде свою нішу, де її переваги будуть більш значущими, ані ж недоліки. Проте висновки про ефективність роботи тої чи іншої форми господарювання, як вважається [35, с. 60], робити передчасно, оскільки період їх функціонування є недостатнім для здійснення об'єктивного аналізу. Також не врахованим є фактор господаря-

керівника, від якого значною мірою залежить успіх справи [36, с. 20]. Акцентовано увагу на тому, що за земельними та майновими відносинами усі створені організаційно-правові структури знаходяться у відносно рівному становищі, оскільки в основній своїй масі використовують орендовану землю та майно. Наша особиста незгода із такою позицією обумовлена тим, що, за результатами наших власних досліджень, на сьогодні вже існує достатня кількість статистичних даних, які надають можливість зробити такі оцінки. Вищезгадана ж теза про «відносно рівне становище» різних типів підприємств у реальності, на наше переконання, не має місця. Більше того, в силу ряду економічних, соціальних, а також аспектів, пов'язаних із концентрацією, перерозподілом, можливістю реалізації влади (в даному разі ми підкреслюємо аспекти саме економічної влади), існування такої рівності можна поставити під сумнів. Взагалі, за будь-яких умов головним є те, що реальні процеси в аграрному секторі свідчать про яскраву динаміку трансформаційних процесів поширення та, відповідно, згортання тих чи інших форм господарювання (результати відповідних досліджень авторів будуть представлені нижче).

В науковій літературі наводяться дані, які стосуються настроїв селян щодо потенційного вибору тієї чи іншої форми господарювання. Так, за даними [34, с. 47], опитування селян у 2003 р. показало, що селяни віддають перевагу такій формі господарювання, як приватні сільськогосподарські підприємства (87,6 %), а переважна більшість селян передала в оренду свої земельні частки (паї) приватному підприємцю (30,5 %). Подальше опитування, яке проводилось у 2006 р. показало [39, с. 57], що найперспективнішою організаційно-правовою формою вважається товариство з обмеженою формою відповідальності (26,1 %), тоді як АТ відкритого і закритого типу відповідно 18,5 % і 13,3 %, сільськогосподарські кооперативи – 9 %. На нашу думку, з огляду на подібні в цілому опитування та інтерв'ювання різних груп селян, такі результати представляються малоінформативними, тому що, як правило, тонкощі, пов'язані із організаційними відмінностями вище зазначених типів підприємств залишаються недосяжними для переважної більшості селян; водночас не зрозуміло, як можливо використати такі дані на практиці. Більш важливим представляються зроб-

лені вченими висновки [38, с. 35] про важливість права власності при виборі форми господарювання, оскільки, як стверджується, суб'єктом підприємництва може бути тільки такий суб'єкт, який економічно самостійно хазяйнує. Додамо, що проблема у вітчизняному аграрному секторі полягає, очевидно, у можливості ефективно реалізувати / використати такі права.

Ретроспектива аналізу вітчизняних сільськогосподарських підприємств в Україні (з періоду реформування з 1991 р.) засвідчує той факт, що їх сучасний стан значною мірою обумовлений особливостями приватизаційних процесів, в першу чергу безоплатним характером корпоративізації підприємств АПК, масовою доступністю до активів переважної більшості селян та ін. На думку деяких авторів [39, с. 30], все це не надало можливості отримати позитивів, пов'язаних із реалізацією переваг акціонерного капіталу для залучення інвестицій. Водночас почали проявлятися, як стверджувалося [40, с. 30], особливості окремих регіонів: так, інститут відносно великого сільськогосподарського підприємства традиційно з початком реформ переважав у центрі, на сході та півдні країни, тоді як на заході України одноосібне господарювання переважало із перших років реформ, що, на нашу думку, можна пояснити насамперед історично сформованими психологічними / ментальними особливостями селян.

Аналіз приватизації на селі засвідчив [37, с. 26], що в період першого етапу економічних реформ більшість нових аграрних формувань, які було створено, являли собою колективні сільськогосподарські підприємства (КСП), проте за організаційною структурою та системою внутрішньогосподарських відносин залишилися все тими ж колгоспами з різницею в тому, що їх статутні фонди стали персоніфікованими (частіше формально) за майновими і за земельними паями. Єдиною докорінною відмінністю стало те, що підприємства набули право вибору різноманітної діяльності. Від себе додамо, що принципово новим став і характер державної політики стосовно села, який, відкинувши інші, насамперед ідеологічні моменти, полягав у практично повному згортанні економічної допомоги.

Власник майнового паю при виході зі складу КСП мав право отримати свій майновий пай натурою чи грошима, передати його у

спадок або ж продати. Саме за цією фундаментальною ознакою – персоніфікацією (хоч і формальною) власності – і відрізнялися КСП від колишніх колгоспів. Проте значна частина дослідників пов’язує [39 с. 55; 40, с. 99] із КСП наявність ряду істотних негативних рис і особливостей. Так, ці підприємства, хоч істотно і відрізнялися від колишніх колгоспів за майновими і земельними відносинами, все ж, як з’ясувалося, об’єктивно були неспроможними адаптуватися до народжуваного у державі ринкового середовища. Члени таких підприємств, будучи наділеними майновими і земельними паями, як правило, так і не відчули себе справжніми власниками. Колективна, формально персоніфікована власність породжувала і колективну безвідповідальність. У більшості КСП не була змінена внутрішня організаційна структура та економічний механізм господарювання, а ті зміни, що все ж таки мали місце, торкнулися лише частково перерозподілу кінцевих результатів. Паювання майна і землі стало певною формою реалізації колективної власності, яка нічого не мала спільного із справжньою кооперативною власністю. Тому зазначені підприємства через колективне управління із запізненням та неадекватно реагували на зміни у зовнішньому середовищі, а відмова держави втручатися у їх господарську діяльність породжувала опортуністичні настрої керівників підприємств у прийнятті рішень. На практиці все це призвело до масового зниження трудової і технологічної дисципліни, крадіжок, а, у поєднанні з іншими факторами, спричинили економічну кризу, зумовило істотний спад виробництва та його збитковість. З такими аспектами рядом дослідників пояснювалася [37, с. 28] об’єктивна необхідність подальшої реструктуризації КСП у нові організаційні формування ринкового типу.

Іншими вченими зазначається [41, с. 25–26; 42, с. 24], що КСП відіграли позитивну роль: такі підприємства стали значним прогресивним кроком в еволюції колективної власності до такої стадії її розвитку, яка дала змогу безболісно перейти від колективної до приватної форми власності і до створення нових організаційних форм господарювання на селі. Досить сказати, що паювання майна і землі уже з самого початку прискорило створення і становлення селянських (фермерських) господарств (ФГ). Адже член КСП, який забажав створити ФГ, виходив з під-

приємства і забирав свій майновий і земельний пай, що створювало кращі стартові умови для ведення власного виробництва; слід зазначити, що значна частина селян скористалися цією можливістю.

Окремо слід відзначити точку зору тих дослідників [26, с. 13], які традиційно дотримувалися позиції щодо необхідності збереження КСП як альтернативи одноосібним формам господарювання у зв'язку з тим, що в Україні останні не мали масової підтримки у суспільних настроях і об'єктивно не могли забезпечити продовольчої безпеки країни, тобто за відсутності соціально-економічних і ментальних передумов для ефективного розвитку. Крім того, у перші періоди, як стверджується [17, с. 55], спостерігалася певна тенденція збільшення такої організаційної форми, як спілка селян. Ця організаційна форма відрізняється тим, що об'єднує окремі сільськогосподарські товариства, кооперативні формування з надання послуг, виробництва несільськогосподарських товарів, що розширювало їх сферу діяльності.

Водночас переважна більшість дослідників [37, с. 26] єдині у думці про те, що основним гальмівним чинником для сільгоспвиробника в цей час стали перешкоди на макроекономічному рівні – інфляція, збільшення диспаритету цін, зростання податків і т.д. Це зумовило зниження виробництва продукції, продуктивності праці, рівня рентабельності, мало цілий ряд інших, переважно негативних наслідків, у т.ч. довготривалої дії, що безпосередньо визначило характер внутрішньо організаційних трансформацій у межах сільськогосподарських підприємств.

Особливістю подальших економічних реформ в аграрному секторі стало, як вважається [17, с. 55] те, що вони здійснювалися в умовах переходу на введenu в Україні нову грошову одиницю. Подальше реформування сільськогосподарських підприємств відбувалося за тенденцією збільшення їх кількості за рахунок розукрупнення за розмірами; очевидно, що саме у цей час почали відчуватися наслідки втрати ними переваг великих підприємств. Третій етап реформування був характерний подальшою пореформеною реструктуризацією сільськогосподарських підприємств у структури приватного спрямування на основі оренди земельних часток (паїв) [37, с. 26].

Критичні точки зору вчених щодо особливостей і реальних наслідків реформування на селі здебільшого полягають у констатації на-

ступного. Так, реформування КСП в нові агроформування загострило проблему майнових відносин на селі, оскільки в сфері майнових відносин виникла невідповідність між володінням майна та його господарським використанням [42, с. 25]. Користувачами майна стала обмежена кількість підприємств, а власниками майна – переважна більшість колишніх членів КСП. Стверджується [43, с. 24], що основною тенденцією, що характеризує діяльність керівників підприємств, стало недопущення вилучення майнових паїв селян у вигляді високоліквідних основних фондів – техніки та продуктивної худоби.

На думку деяких дослідників [44, с. 126; 45, с. 53], введення нових форм господарювання в Україні залишилося скоріше формальним актом, і масове осмислення цих процесів залишається актуальним передусім для аграрного соціуму. Водночас, як показали дослідження 3000 підприємств 20 країн з перехідною економікою, Україна не поодиноким у даній проблемі [45, с. 59].

Одним з найбільш гострих і неврегульованих питань майнових відносин залишалося питання відтворення майна. Передача майна в оренду, що знаходиться у спільній частковій власності, за своєю суттю є оперативною орендою, відповідно до якої по завершенні строку оренди майно залишається у власності орендодавців, а отже, вони, згідно з чинним законодавством, повинні здійснювати відтворення майна. Але, як свідчить досвід, ця чинна норма не може бути реалізована у даному випадку, бо власники майнових паїв об'єктивно не в змозі нараховувати амортизацію на основні засоби, здійснювати їх поточний і капітальний ремонт. Тому відтворення основних засобів у складі майнових паїв може здійснювати лише орендар. Але, відповідно до чинного законодавства, він не має права нараховувати амортизацію на основні засоби, що знаходяться в оперативній оренді. У 2000 р. всі приватні підприємства, що орендували майнові паї, крім сільськогосподарських виробничих кооперативів, так і зробили. Саме з цієї причини надане їм в оренду майно залишалося без джерела свого відтворення. Завдяки «зникненню» статті витрат «Амортизація основних засобів» орендарі отримали незароблений прибуток, що став їх власністю, оскільки джерелом його стали, по суті, кошти селян у формі їх не відтвореного майна.

Основна логіка реформування вітчизняних сільськогосподарських підприємств побудована на необхідності створення ефективного механізму перерозподілу прибутків, які одержують від аграрного підприємства, між великою кількістю землевласників та землекористувачів. З огляду на це, як вважається [46, с. 60], майнові комплекси на селі можна зберегти лише завдяки встановленню справедливих та взаємовигідних розмірів орендної плати за землю та майно, забезпечення зайнятості та достатнього рівня оплати праці найманих працівників. Законодавчого регулювання вимагає механізм припинення дії укладеного договору. За вимогою орендодавця договір оренди може бути розірваний лише за рішенням суду, проте більшість селян не мають фінансових можливостей та знань, пов'язаних з процедурою розірвання договорів. Водночас важливим напрямком аграрної політики в Україні повинен стати розвиток сільських територій та створення ефективно діючого ринку оренди земельних паїв.

Наголошується [46, с. 61] і на технічних прорахунках здійснення процесу реформування. Так, сертифікат на право приватної власності на земельну частку (пай) було визначено як документ, що не забезпечував громадянам юридичного права приватної власності, внаслідок чого виникла потреба обміну сертифікатів на державні акти. Це викликало компанію суцільної заміни документа та призвело до зайвих витрат, а з організаційної точки зору і досі заважає формуванню нових господарських структур, не дає змоги зберегти цілісність земельних масивів у сільськогосподарських підприємствах; окрім цього, органи землевпорядної служби вимагали від селян необґрунтовано велику плату за видачу державних актів на землю. При укладанні договору оренди майнових паїв у багатьох випадках було не враховано їх органічної структури, адже в кожному майновому паї є частка основних засобів, оборотних фондів і фондів обігу, тоді як договір оренди можна укласти лише на основні засоби, а на оборотні засоби потрібно укласти договір купівлі-продажу або обміну, а на грошові кошти – договір позики. Але ця вимога переважно не дотримувалася. Більше того, у 2000 р. лише на половину майнових паїв було укладено договори оренди, в багатьох з них не передбачалася виплата орендної плати або вона була мізерною і часто з відстрочкою виплати без будь-якої

за це компенсації. За неорендоване майно ніхто відповідальності не ніс, тому воно нерідко руйнувалося і розкрадалося.

Однією з основних причин занепаду сільськогосподарського виробництва вважається [18, с. 14] переважання нетрудового типу приватної власності, подрібненням великих господарств і порушенням інтеграційних відносин з переробною промисловістю [19, с. 51].

Слід підкреслити актуальність дискусій навколо формування ринку землі в Україні, поляризацію точок зору вчених і практиків щодо цього питання [47–49]. Так, стверджується [50, с. 12], що трансформації аграрного сектору економіки вимагають більш глибокої її капіталізації, що не може відбутися в такій системі координат, яка склалася сьогодні – мається на увазі відсутність основного – ринку землі. Проте, якщо процес капіталізації, на думку вчених [51, с. 67], не вивести з русла спонтанності і не надати йому врегульованого державного характеру, то відбудеться поглинання сільського господарства міцними структурами, для яких інвестування має тільки одну мету – одержання прибутку сьогодні. У такому випадку аграрне виробництво стане сировинним придатком цих структур, повністю втратить своє призначення, у т.ч. соціально-культурного змісту.

Проблемними залишаються в Україні і ряд питань стосовно регулювання земельних відносин. В процесі формування ринкових відносин в аграрній сфері надзвичайно важливою умовою виступає оренда землі. В більшості сільськогосподарських підприємств розмір орендної плати не перевищує законодавчо встановленої нижньої межі. Це можна пояснити як відсутністю належної конкуренції між орендарями на ринку оренди землі у певному конкретному регіоні, так і низькою платоспроможністю та нестабільним фінансовим станом більшості підприємств – орендарів. Тому цілком логічним є невдоволення більшості селян розмірами орендної плати за земельні частки в усіх організаційно-правових формах [34, с. 48]; слід підкреслити те, що основною формою розрахунків залишаються натуральні виплати. Звідси селяни і досі не відчують віддачі від свого капіталу, що зумовлює здачу або фактичний продаж – не зважаючи на відсутність законодавства – цих ресурсів за безцінь [39, с. 56].

ЛІТЕРАТУРА

1. Амбросов В. Трансформаційні процеси в аграрній сфері регіону / В. Амбросов // Економіка України. — 2003. — № 8. — С. 66–70.
2. Гайдучкий П. І. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектора економіки / П. І. Гайдучкий // Економіка України. — 2003. — № 2. — С. 69–71.
3. Гайдучкий П. І. Аграрний сектор: від реформи до стратегії розвитку (питання власності та господарювання) / П. І. Гайдучкий // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 29–34.
4. Лукінов І. І. Державні і ринкові регулятори соціально-економічних перетворень АПК України / І. І. Лукінов // Економіка АПК. — 2000. — № 2. — С. 35–37.
5. Мельник Л. Ю. Колективні форми сільськогосподарського виробництва: економічний потенціал і проблеми ефективного функціонування / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко // Економіка АПК. — 2003. — № 7. — С. 23–28.
6. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора України: здобутки і проблеми / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2003. — № 5. — С. 3–7.
7. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки / О. Могильний // Економіка України. — 2003. — № 2. — С. 65–69.
8. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України : монографія / О. О. Мороз. — Вінниця : УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2006. — С. 174–253. — ISBN: 966-641-180-6.
9. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми: монографія / О. О. Мороз. — Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2003. — 233 с. — ISBN: 966-641-071-0.
10. Наумов Ю. Ф., Лотосова І. Г. Про конкурентоспроможність аграрних підприємств у сучасних ринкових умовах / Ю. Ф. Наумов, І. Г. Лотосова // Економіка АПК. — 2003. — № 8. — С. 124–127.
11. Онисько С. М. Деякі питання розвитку агропромислового комплексу / С. Онисько // Економіка України. — 2002. — № 9. — С. 59–65.

12. Онисько С. М. Адаптація сільськогосподарських товаровиробників до ринкового середовища / С. М. Онисько // Економіка АПК. — 2003. — № 8. — С. 128–131.
13. Онищенко О. Завершення початкового етапу формування нової організаційної структури аграрного сектора / О. Онищенко // Економіка України. — 2001. — № 7. — С. 59–63.
14. Онищенко О. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектора / О. Онищенко // Економіка України. — 2003. — № 6. — С. 57–62.
15. Пасхавер Б. Пріоритети продовольчого ціноутворення / Б. Пасхавер // Економіка АПК. — 2003. — № 4. — С. 4–12.
16. Прокопа І., Шепотько Л. Депресивність аграрних територій: український вимір / І. Прокопа, Л. Шепотько // Економіка України. — 2003. — № 7. — С. 59–62.
17. Саблук П. Т. Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України в ХХІ ст. / П. Саблук // Економіка України. — 2002. — № 5. — С. 54–60.
18. Саблук П. Т. Стабільні економічні умови як фактор послідовного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2003. — № 1. — С. 12–15.
19. Саблук П. Т. Формування і розвиток наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному виробництві / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 50–55.
20. Ситник В. П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / В. П. Ситник // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 19–25.
21. Ткаченко В. Г. Ефективність господарювання в пореформений період у сільському господарстві Луганської області / В. Г. Ткаченко, Ю. Ф. Наумов // Економіка АПК. — 2003. — № 7. — С. 3–8.
22. Школьний О. О. Формування політики регулювання системи аграрного підприємництва / О. О. Школьний // Економіка АПК. — 2002. — № 5. — С. 31–34.
23. Юрчишин В. В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізація / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. — 2003. — № 8. — С. 3–7.

24. Стиглиц Дж. Куди ведуть реформи? (К десятиліттю початку переходного періоду) / Дж. Стиглиц // *Вопросы экономики*. — 1999. — № 7. — С. 14–17.

25. Нестерчук Ю. О. Інститут власності та інтеграційні процеси в АПК / Ю. О. Нестерчук // *Економіка АПК*. — 2007. — № 5. — С. 96–99.

26. Малієнко А. М. Досвід аграрних реформ в Україні / А. М. Малієнко // *Дзеркало тижня*. — 2000. — № 7 (305). — С. 12–14.

27. Анотація науково-практичної роботи “Науково-методологічне та нормативно-правове забезпечення реформування земельних відносин та аграрного сектору України”, висунутої на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки 2003 року. — К. : ІАЕ, 2003. — 11 с.

28. Дорогунцов С. Неудачное оправдание разрушительных аграрных реформ в Украине. / С. Дорогунцов, В. Куценко, О. Гош // *Голос України*. — № 198. — 2003. — С. 10.

29. Леонтьев О. Парадоксальная парадигма і вульгаризація економічної теорії / О. Леонтьев // *Економіка України*. — 2003. — № 5. — С. 61–65.

30. Юрчишин В. В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільськогосподарства / В. В. Юрчишин // *Економіка України*. — 2001. — № 2. — С. 54–68.

31. Юрчишин В. В. Про соціально-економічні проблеми та майбутнє українського села ті сільських територій / В. В. Юрчишин // *Агроінком*. — 2007. — № 1–2. — С. 76–80.

32. Малієнко А. М. Альтернативний погляд на формування аграрної політики / А. М. Малієнко, А. В. Мазуренко // *Агроінком*. — 2007. — № 5–6. — С. 22–25.

33. Малієнко А. М. Нічийна земля / А. М. Малієнко, А. В. Мазуренко // *Агроінком*. — 2007. — № 3–4. — С. 98–100.

34. Горпинич О. В. Напрями розвитку організаційно — правових форм господарювання в сільському господарстві / О. В. Горпинич // *Економіка АПК*. — 2003. — № 5. — С. 45–51.

35. Ткаченко Д. Г. Розвиток аграрного підприємництва в Одеській області / Д. Г. Ткаченко // *Економіка АПК*. — 2008. — № 12. — С. 45–48.

36. Росенко О. А. Удосконалення організаційно-правових форм господарювання на селі / О. А. Росенко // *Економіка АПК*. — 2003. — № 6. — С. 22–26.

37. Шкільов О. В. Організація аграрних формувань та ефективність їх діяльності в період економічних реформ / О. В. Шкільов // Економіка АПК. — 2004. — № 11. — С. 24–30.
38. Пасхавер Б. Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 47–53.
39. Ільїн В. Ю. Розвиток відносин власності на селі в умовах корпоративізації / В. Ю. Ільїн // Економіка АПК. — 2006. — № 10. — С. 54–58.
40. Ігнатенко М. Аграрний ринок незалежної України: проблеми становлення / М. Ігнатенко // Українознавство. — 2001. — № 2. — С. 98–102.
41. Павлишенко М. М. Закономірності розвитку форм власності та аграрна реформа / М. М. Павлишенко // Економіка АПК. — 2005. — № 4. — С. 23–30.
42. Мельник Л. Ю. Колективні форми сільськогосподарського виробництва: економічний потенціал і проблеми ефективного функціонування / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко // Економіка АПК. — №7. — 2003. — С. 23–28.
43. Саблук П. Т. Аграрна складова в економічних реформах України / П. Т. Саблук // Вісник НАН України. — 2001. — № 2. — С. 43–59.
44. Наумов Ю. Ф. Про конкурентоспроможність аграрних підприємств у сучасних ринкових умовах / Ю. Ф. Наумов, І. Г. Лотосова // Економіка АПК. — 2003. — № 8. — С. 124–127.
45. Онисько С. Деякі питання розвитку агропромислового комплексу / С. Онисько // Економіка України. — 2002. — № 9. — С. 59–65.
46. Моголова М. М. Ринок землі як важлива умова розвитку ефективного виробництва / М. М. Моголова // Економіка АПК. — 2000. — № 2. — С. 76–79.
47. Засць В. М. Аналіз змісту законодавчих ініціатив щодо ринку землі / В. М. Засць // Агроінком. — 2007. — № 5–6. — С. 114–119.
48. Сафонова В. І. Про умови іпотечного кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення / В. І. Софронова // Агроінком. — 2007. — № 1–2. — С. 103–108.
49. Данькевич А. Є. Організаційно-економічні передумови запровадження ринку сільськогосподарських земель / А. Є. Данькевич // Агроінком. — 2007. — № 7–8. — С. 99–101.

50. Геєць В. М. Перспективи аграрних трансформацій та їх вплив на розвиток подій в економіці / В. М. Геєць // Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 11–14.
51. Хорунжий М. Й. Капіталізація сільського господарства та сучасна державна аграрна політика / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 64–67.
52. Шкільов О. В. Ефективність використання орендованих земель і збереження їх родючості / О. В. Шкільов // Економіка АПК. — 2008. — № 6. — С. 7–11.
53. Лерман Ц. Оцінки наслідків реформування сільськогосподарських підприємств / Ц. Лерман, П. Седік., М. Пугачев // Економіка України . — 2007. — № 6. — С. 59–68.
54. Горьовий В. Розвиток і сучасний стан функціонування фермерських господарств регіону / В. Горьовий // Економіка України. — 2007. — № 12. — С. 61–68
55. Підлісецький Г. Матеріально-технічне забезпечення аграрного виробництва: тенденції і перспективи / Г. Підлісецький // Економіка АПК. — 2002. — № 4. — С. 8–16.
56. Мармуль Л. О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК / Л. О. Мармуль // Економіка АПК. — 2007. — № 2. — С. 11–19.
57. Ткачук В. І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В. І. Ткачук, Н. М. Куцмус // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 125–131.
58. Рябоконт В. П. Професійно-кваліфікаційна структура робочої сили на селі / В. П. Рябоконт // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 124–128.
59. Бортник В. Я. Демографічні проблеми формування кадрового потенціалу аграрних підприємств / В. Я. Бортник // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 136–139.
60. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2004. — № 11. — С. 8–24.
61. Капелюшников Р. Влияние характеристики собственности на результаты экономической деятельности промышленных предприятий /

Р. Капелюшников, Н. Демина // Вопросы экономики. — 2005. — № 2. — С. 53–68.

62. Сокальський В. В. Реформування сільськогосподарського виробництва на Хмельниччині / В. В. Сокальський // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 38–41.

63. Чернега І. І. Зайнятість сільського населення на сучасному етапі ринкових перетворень / І. І. Чернега // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 138–142.

64. Дяченко О. В. Сутність соціально-економічних умов та їхній вплив на ефективність функціонування агроформувань стратегія / О. В. Дяченко // Економіка АПК. — 2008. — № 1. — С. 151–155.

65. Косодій Р. П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. П. Косодій // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 132–137.

66. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництва України: уроки 2008 і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 3–15.

67. Жибак М. М. Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій з урахуванням європейського досвіду / М. М. Жибак // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 131–133.

68. Новаковський Л. Я. Шляхи удосконалення законодавчого забезпечення розвитку земельних відносин в Україні / Л. Я. Новаковський // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 21–23.

69. Бабенко А. Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного ринку / А. Г. Бабенко // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 85–88.

70. Кропивко М. Ф. Удосконалення системи державного і регіонального управління соціально-спрямованим агропромисловим виробництвом / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2008. — № 2. — С. 25–30.

71. Данько М. Реорганізація підприємств в контексті формування корпоративних структур / М. Данько // Економіка України. — 2006 р. — № 1. — С. 64–70.

72. Козодоев М. Слияние и поглощение: алгоритм успеха / М. Козодоев // Экономические стратегии. — 2004. — № 3. — С. 88–92.

73. Захарченко В. І. Ринкові перетворення і формування територіально-галузевих корпоративних структур / В. І. Захарченко // Економіка АПК. — 2004. — № 2. — С. 113–118.

74. Матросова Л. Н. Формирование кластеров для организации инновационной деятельности предприятий / Л. Н. Матросова // Менеджер. — 2001. — № 2 — С. 53–57.

75. Войнарченко М. Концепція кластерів — шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнарченко // Економіст. — 2000. — № 1. — С. 29–33.

76. Чеботарьев В. А. Формування корпоративних структур в агропромисловому виробництві регіону / В. А. Чеботарьев // Економіка АПК. — 2003. — № 5. — С. 28–31.

77. Проценко В. О. Організація корпоративних форм господарювання як фактор зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва / В. О. Проценко // Економіка АПК. — 2003. — № 10. — С. 11–17.

78. Борщ А. Г. Стан та перспективи розвитку корпоративного бізнесу в АПК / А. Г. Борщ // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 26–32.

79. Гречаний В. М. Формування корпорацій в АПК / В. М. Гречаний // Економіка АПК. — 2008. — № 7. — С. 24–27.

80. Макконнелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю — М. : Республика, 1992. — 400 с. — ISBN: 5-250-01534-4.

81. Вечканов Г. С. Краткая экономическая энциклопедия / Г. С. Вечканов, Г. Р. Вечканова, В. Т. Пуляев. — СПб. : ТК «Петрополис», 1998. — 508 с. — ISBN: 5-86708-107-9.

82. Масахико А. Корпоративное управление в переходных экономиках: инсайдерский контроль и роль банков / Масахико Аоки, Хьюнг Ки Кима; [пер. с англ. Д. Л. Волкова, В. С. Катькало, Т. Н. Клеминой]. — СПб. : Лениздат, 1997. — 558 с. — ISBN: 5-289-01959-6.

83. Румянцев С. А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток / С. А. Румянцев. — К. : Знання, 2003. — 149 с.

84. Задихайло Д. В. Корпоративне управління: Навчальний посібник. / Д. В. Задихайло, О. Р. Кібенко, Г. В. Назарова. — Х. : Еспада, 2003. — 688 с. — ISBN: 966-7870-32-4.

85. Грідічна М. В. Корпоративні фінанси (зарубіжний досвід і вітчизняна практика) : Навчальний посібник. / М. В. Грідічна. — К. : МАУП, 2002. — 232 с. — ISBN: 966-608-222-5.

86. Євтушевський В. А. Основи корпоративного управління: Навчальний посібник. / В. А. Євтушевський — К. : Знання-Прес, 2002. — 317 с. — ISBN: 966-7767-30-2.

87. Про підприємства в Україні: Закон України від 7 лют. 1991 р. № 887 — ХП // Голос України. — 1991. — 27 бер.

88. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством. / Л. С. Ситник. — Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. — 504 с.

89. Козаченко А. В. Основы корпоративного управления: Учеб. пособие / А. В. Козаченко, А. Э. Воронкова, Э. Н. Коренев: Восточноукраинский национальный ун-т. — Луганськ : ВНУ, 2001. — 480 с. — ISBN: 966-590-252-0.

90. Гриньова В. М. Концептуальні основи формування системи корпоративного управління в Україні / В. М. Гриньова, О. Е. Попов // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки 1. — Черкаси : ЧДТУ, 2002. — С. 74–82.

91. Мамутов В. Корпорация: правовой статус, отличительные особенности / В. Мамутов, С. Грудницкая // Экономика Украины. — 1994. — № 2. — С. 46–50.

92. Майер К. Корпоративне управління в ринкових та перехідних економіках // У пошуках кращого директора: Корпоративне управління в ринкових та перехідних економіках: [пер. з англ. С. Синиця.]. — К. : Основи, 1996. — 189 с.

93. Сохацька О. Формування нової парадигми корпоративного управління в глобальному середовищі / О. Сохацька // Вісник ТДЕУ. — 2006. — № 3. — С.24–40.

94. Сігер М. Загальний стан та передумови розвитку фінансового ринку в Україні / Ч. М. Сігера, Х. К. Паттон. — К. : Financial Markets International, Inc., 2000. — 191 с.

95. Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе: Практическое пособие / Е. П. Губина. — М. : Юрист, 1999. — 248 с. — ISBN: 5-7975-0147-3.

96. Кашанина Т. В. Корпоративное право. Право хозяйственных товариществ и обществ: Учебник для вузов / Т. В. Кашанина. — М. : Инфра-М-НОРМА, 1999. — 815 с. — ISBN: 5-89123-174-3.

97. Винслав Ю. Становление отечественного корпоративного управления: теория, практика, подходы к решению ключевых проблем / Ю. Винслав // Российский экономический журнал. — 2001. — № 2. — С. 15–28.

98. Кондратьев В., Куренков Ю. Корпоративное управление инвестиционным процессом / В. Кондратьев, Ю. Куренков // Проблемы теории и практики управления. — 2001. — № 2. — С. 64–69.

99. Багов В. П. Корпоративный менеджмент: Научное издание / В. П. Багов. — М. : Изд-во Рос. экон. ак., 1999. — 246 с.

100. Шевченко О. В. Формирование системы корпоративного управления: институциональный аспект / О. В. Шевченко // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. Выпуск 103—4. — 2006 г. — С. 29–33.

101. Лысенко Ю., Егоров П. Организационно-экономический механизм управления предприятием / Ю. Лысенко, П. Егоров // Экономика Украины. — 1997. — № 1. — С. 86–87.

102. Романова О. А. Становление и развитие внутрифирменных институтов корпоративного управления (опыт регионального исследования) / О. А. Романова, И. Н. Ткаченко, А. И. Татаркин // Эконом. наука современной России. — 2000. — № 3–4. — С. 22–33.

103. Поважный А. С. Трансформационные процессы корпоративного управления / НАН Украины. — Донецк, 2001. — 290 с.

104. Чететов М. Корпоративное управление в условиях экономической трансформации / М. Чететов, А. Мендрул // Экономика Украины. — 2001. — № 4. — С. 10–18.

105. Мороз О. В. Соціально-економічні аспекти ефективності корпоративного управління: монографія / О. В. Мороз, Н. П. Карачина. — Вінниця : Універсум, 2005. — 176 с. — ISBN: 966-641-153-9.

106. Міняйленко І. В. Визначення показників ефективності управління виробництвом / І. В. Міняйленко // Коммунальное хозяйство городов. — 2001. — № 28. — С. 144–147.

107. Дмитриева Т. Н. Оценка эффективности системы управления в организации / Т. Н. Дмитриева // Физико-технические проблемы энергетики, экологии и энергоресурсосбережения: труды науч.-техн. конф. молодых ученых, аспирантов и студентов кафедры ТиПТЭ. — Воронеж, 2005. — Вып. 4. — С. 43–48.

108. Педько А. Б. Систематизація специфічних ознак акціонерних товариств (корпорацій) / А. Б. Педько // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Випуск 185: В 4 т. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. — Том III. — С. 717–724.

109. Хименко С. М. Конфлікти інтересів в акціонерних товариствах / С. М. Хименко // Стратегія економічного розвитку: науковий збірник — К. КНЕУ — 2007. — № 19. — С. 164–178.

110. Battese G. Prediction of Firm-Level Technical Efficiencies with a Generalized Frontier Production Function and Panel Data / G. Battese, T. Coelli // Journal of Econometrics. — 1988. — № 38. — P. 387–399.

111. Farrell M. J. The Measure of Productive Efficiency / M. J. Farrell // Journal of The Royal Statistical Society. — 1957, P. 253–290.

112. Charnes A., Cooper W., Rhode E. Measuring the Efficiency of Decision Making Units / A. Charnes, W. Cooper, E. Rhode // European Journal of Operating Research. — 1978. — P. 429–444.

113. Копитова І. В. Оцінка ефективності управління виробництвом у контексті соціально-економічного дослідження / І. В. Копитова // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — Тернопіль : Економічна думка. — 2002. — № 7/3. — С. 257–260.

114. Трубич С. Ю. Соціально-економічна сутність та особливості формування людського потенціалу / С. Ю. Трубич, З. М. Пушкар // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 4. — С. 186–192.

115. Антонюк В. Головні напрями зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу в Україні / В. Антонюк // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 2. — С. 39–47.

116. Худяков Ю. А. Новые модели управления персоналом / Ю. А. Худяков, О. П. Аюрзаев, О. В. Серебренникова // Менеджмент и кадры. — 2006. — № 1. — С. 5–17.
117. Яновский А. М. Инвестиции в кадры — прибыльный бизнес / А. М. Яновский // Менеджмент и кадры. — 2004. — № 4. — С. 5–7.
118. Яновский А. М. Лояльность клиентов и персонала как фактор безопасности предприятия / А. М. Яновский // Менеджмент и кадры. — 2006. — № 9. — С. 9–14.
119. Яновский А. М. Ориентация персонала на успех фирмы / А. М. Яновский // Менеджмент и кадры. — 2005. — № 1. — С. 5–8.
120. Подольчак Н. Підвищення ефективності менеджменту підприємств на засадах R — теорії мотивації / Н. Подольчак // Економіка України. — 2005. — № 9. — С. 61–69.
121. Бугалин А. Человек, рынок и капитал в экономике XX века / А. Бугалин, А. Колганов // Вопросы экономики. — 2003. — № 6. — С. 125–141.
122. Здравомыслов А. Г. Социология конфликтов / А. Г. Здравомыслов — М. : Аспект-Пресс, 1996.— 317 с. — ISBN: 5-7567-0112-5
123. Etzioni A. A. Comparative Analysis of Complex Organizations / Etzioni A. A — N.Y. — 1961. — 569 p .
124. Мамытов Е. Г. Социально-трудовые отношения в условиях рынка / Е. Г. Мамытов — М. : МАКС Пресс, 2008. — 284 с.
125. Томас Шеллинг Стратегия конфликта / Т. Шеллинг. — Москва : ИРИСЭН, 2007. — 376 с. — ISBN: 978-5-91066-004-9.
126. Boulding K. E. Conflict and defense : a general theory. — Lanham, MD : University Press of America, 1988. — 349 p.
127. Экономическая теория / Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгейта, Э40 П. Ньюмена: [пер. В.С. Автономов]. — М : ИНФРА-М, 2004. — XII, 931 с. — ISBN: 5-16-001750-X.
128. Гришина Н. В. Психология конфликта. / Н. В. Гришина — СПб. : Питер, 2004. — 464 с. — ISBN 5-314-00115-2.
129. А. Я. Анцупов Конфликтология: теория, методы, практика: учебник для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. — 3-е изд. — Москва и др. : Питер, 2008. — 490 с. — ISBN: 978-5-469-01552-9.

130. Edgeworth F. Y. *Mathematical Psychics* / Edgeworth F. — New York. : N. Y, 1967. — 150 p.
131. Кишенин В. Н. Метод количественного выражения степени экономических конфликтов / В. Н. Кишенин // Вестник ОГУ. — 2006. — № 8. — С. 41–44.
132. Varoufakis Y. *Modelling rational conflict: The Limits of Game Theory* / Y. Varoufakis // *Economic appliquee*. Т. 45. Geneve, 1992. — № 1. — P. 53–78.
133. Scaperdas S. *Conflict and Attitude toward Risk* / S. Scaperdas // *American Economic Review*. Nashville. — 1991. — № 2. — P. 116–120.
134. Моделирование конфликтных ситуаций в социально-экономических системах / О. А. Малафеева и А. И. Муравьева. — Спб. : Из-во С. Петербургского государственного университета экономики и финансов. 1998. — 317 с. — ISBN: 5-7310-0970-8.
135. Michelle R. Garfinkel *Contract or war? On the consequences of a broader view of self-interest in economics* / Michelle R. Garfinkel, S Scaperdas // *American Economist*. — 2000. — № 44. Issue 1. — P. 5–16.
136. Способы разрешения конфликтов / Дж. Г. Скотт. — СПб. : ВИС, 1994. — 429 с. — ISBN: 5-7451-0003-6.
137. Корнелиус Х. Выиграть может каждый / Х. Корнелиус, Ш. Фейр — М. :1992. — 212 с. — ISBN 5-85282-001-6.
138. Баринов В.А. *Антикризисное управление: Учебное пособие* / В. А. Баринов. — М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. — 520 с.
139. Баринов В. А. Организационный подход к управлению конфликтом в кризисной ситуации / В. А. Баринов, Н. В. Баринов // *Менеджмент в России и за рубежом* — № 5. — С.73–84.
140. Веревкина Ю. Ю. *Корпоративные конфликты в акционерной практике: причины возникновения и способы предотвращения* / Ю. Ю. Веревкина // Вестник СамГУ. — 2006 — № 10. — С. 110–116.
141. Данельян А. А. *Понятие корпоративного конфликта* / А. А. Данельян // *Юридические науки*. — 2005. — № 6 (16). — С. 70–74.
142. Ларичева З. М. *Права собственности корпораций и возможности разрешения корпоративных конфликтов в современных условиях России* / З. М. Ларичева, Н. С. Волоснов // Вестник Нижегородского

университета им. Н.И. Лобачевского, серия экономика и финансы. — 2005. — № 1. — С 157–161.

143. Полухина А. М. Управление конфликтами в сфере кадрового менеджмента в сервисно-туристической организации / А. М. Полухина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, серия экономика и финансы. — 2005. — № 1. — С. 486–491.

144. Семенов А. С. Корпоративные конфликты. Причины их возникновения и способы преодоления / Семенов А.С., Сизов Ю. С. — М. : КомКнига, 2006г. — 304 с. — ISBN: 5-484-00432-2.

145. Сизов Ю. С. Корпоративный конфликт / Ю. С. Сизов // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления . — 2003. — № 3. — С. 4–8.

146. Фомин Г. П. Модели конфликтов / Г. П. Фомин // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — № 6. — С. 64–71.

147. Яколева А. Н. Медиация как способ разрешения конфликтов в организации / А. Н. Яковлева // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, серия экономика и финансы. — 2004. — № 2. — С. 104–107.

148. Радыгин А. Тенденции в структуре собственности, интенсивность корпоративных конфликтов и финансовое состояние предприятий: эмпирический анализ и проблемы государственного регулирования. / А. Радыгин, С. Архипов. — М. : Научные труды РЕЦЭП, 2001г. — 46 с.

149. Голодец Б. Проблема согласования интересов членов организации Системный подход А. Этциони / Б. Голодец // Персонал Микс. — 2001. — № 5. — С. 23 – 29.

150. Попова Е. Внутрифирменные конфликты: природа и методы преодоления / Е. Попова // Кадры. — 1997. — № 5. — С. 26–31.

151. Воронин В. П. Трудовые конфликты в организации и пути их разрешения / В. П. Воронин, Ю. В. Падалкин, М. В. Олемской — Воронеж : изд-во им.Болховитинова, 2007. — 168 с.

152. Мороз О. С. Теоретические вопросы измерения и повышения эффективности управленческого труда / О. С. Мороз // Экономика и право. — 2004. — № 3(10). — С. 69–72.

153. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б.Клейнер; ЦЭМИ РАН. — М. : Наука, 2004. — 240 с.

154. Леонова Ю.О. Методичні засади формування стратегії корпоративного розвитку акціонерного товариства / Ю.О. Леонова, В. М. Гриньова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2004. – № 189. – С. 267–278.

155. Вебер М. Хозяйство и общество / Пер. с нем. под науч. ред. Л. Г. Ионина. — М. : Изд-во ГУ ВШЭ, 2007. — 239 с.

156. Брежестовская Е. А. Усиление положительной роли конфликтов в корпоративном управлении / Е. А. Брежестовская // Культура народов Причерноморья. — 2001. — № 18, Т.2. — С. 145–147.

157. Нейман Дж. Теория игр и экономическое поведение / Дж. Нейман, О. Моргенштейн. — М. : Наука, 1970 — 425 с.

158. Мороз О. В. Соціально — економічний зміст корпоративного конфлікту на підприємстві / О. В. Мороз, О. В. Лазарчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2008. — № 3. — С. 22–27.

159. Карачина Н. П. Функціональний зміст корпоративного конфлікту на в управлінні підприємством на основі використання апарату теорії ігор / Н. П. Карачина, А. А. Шиян, О. В. Лазарчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2008. — № 4. — С. 72–79.

160. Лазарчук О. В. Методологічний опис ефективності корпоративного управління на основі функції корпоративного конфлікту / О. В. Лазарчук // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. — Випуск 236: Т. II. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. — С. 467–474.

161. Лазарчук О. В. Корпоративні конфлікти та управління ними / О. В. Лазарчук // Збірник матеріалів всеукраїнської науково — практичної конференції „Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст”. Т II. — Вінниця : ВІЕ ТНЕУ, 2008. — С. 247–249.

162. Лазарчук О. В. Опис ефективності корпоративного управління на основі функцій корпоративного конфлікту / О. В. Лазарчук // Проблеми формування конкурентоспроможності підприємств за умов нестабільності світової економіки. Матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. — С. 188–190.

163. Момот Т. В. Якість корпоративного управління: міжнародний досвід та національні перспективи / Т. В. Момот // Коммунальное хозяйство городов. — 2005. — № 65. — С. 143–148.

164. Бухвалов А. В. Корпоративное управление как объект научных исследований / А. В. Бухвалов // Российский журнал менеджмента. — 2005. — № 3. — С. 81–96.

165. Вавулин Д. А. О необходимости раскрытия информации на фондовом рынке открытыми акционерными обществами / Д. А. Вавулин // Финансы и кредит. — 2005. — № 3. — С. 33–37.

166. Буряк П. Ю. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні / П. Ю. Буряк, Н. Б. Татарин // Фінанси України. — 2006. — № 6.

167. Roe M. J. Strong Managers, Weak Owners: The Political Roots of American Corporate Finance. / M. J. Roe. : Princeton Univ. Press, 1994. — 342 p. — ISBN: 978-1-4008-2138-9.

168. Шершньова З. Ідентифікація суб'єктивних чинників впровадження корпоративного управління в Україні / З. Шершньова // Вісник Тернопільської академії народного господарства — 2005. — № 2. — С. 172–180.

169. Архангельская Л. Ю. К вопросу о моделировании поведения предприятий в российской экономике / Л. Ю. Архангельская, Т. Г. Изотова // Известия вузов. Геодезия и аэрофотосъемка. — 2004. — Специальный выпуск. — С. 114–122.

170. Berle A. A., Means G. C. The Modern Corporation and Private Property / Berle A. A., Means G. C. : New Brunswick (NJ) : London, 1997. — 426 p. — ISBN: 0887388876.

171. Батура О. Корпоративний капітал в умовах становлення і розвитку ринкових відносин в Україні / О. Батура, Т. Корягіна // Економіка України. — 2004. — № 10. — С. 51–57.

172. Солов'єнко К. Н. Культура безвластия / К. Н. Солов'єнко // Менеджмент и менеджер. — 2006. — № 1 — С. 27–33.

173. Тарасенко О. Конфлікти у корпоративному управлінні та трансакційні витрати / О. Тарасенко // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія економічна. Випуск 103–2. — Донецьк, ДонДТУ, 2006. — С. 221–226.

174. Шеремет А. Д. Удосконалення корпоративного управління / А. Д. Шеремет // Економіка України. — 2004. — № 1. — С. 32–37.
175. Єфименко А. Американське корпоративне управління: базові правові концепції та нові виклики / А. Єфименко // Юридичний журнал. — 2007. — № 2. — С. 34–42.
176. Курбатов В. И. Конфликтология. / Курбатов В. И. — Ростов н/Д : Феникс, 2007. — 445 с. — ISBN: 978-5-222-12489-5.
177. Дементьев В. В. Система власти и рентное поведение в переходной экономике / В. В. Дементьев // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія економічна. Випуск 34. — Донецьк, ДонДТУ, 2001. — С. 55–61.
178. Ходаківський Є. І. Синергетичні засади розвитку агроекологічної системи: наукове видання. / Є. І. Ходаківський // Співдоповідь на VII Пленумі Співки економістів України та Всеукраїнській науково-практичній конференції «АПК України: сучасний стан і перспективи розвитку» 26 вересня 2008 року. — Житомир: ЖДТУ. — 18 с.
179. Долгоруков Ю. Структура власності підприємств малого бізнесу та її вплив на регіональну економіку / Ю. Долгоруков, Н. Редіна, Кусман О. // Економіка України. — 2006. — № 9. — С. 35–39.
180. Прутська О. Історичний досвід розвитку підприємництва в Україні / О. Прутська // Економіка. Фінанси. Право. — 2002. — № 9. — С. 32–37.
181. Нэш Дж. Бескоалиционные игры / И. Н. Воробьев // Матричные игры [Сборник переводов]. — Физматгиз, 1961. — С. 205 – 221.
182. Инвестиционное поведение российских предприятий / С. Дробышевский, А. Радыгин, И. Горшунов, О. Изряднова, А. Ильин. Ин-т экономики переход. периода. — М. : Б., 2003. — 497 с.
183. Радыгин А. Д. Корпоративное управление и защита прав собственности. Эмпирический анализ и актуальные направления реформ / А. Д. Радыгин, Р. М. Энтов. М. : ИЭПП, 2001. — 289 с.
184. Щеглова Н. В. Индекс корпоративного конфликта / Н. В. Щеглова // Матеріали щорічної науково-практичної конференції ВНТУ. — 2004. — С. 164 – 165.

185. Лазарчук О. В. Ретроспектива та математичний опис основних теорій конфлікту на підприємстві / О. В. Лазарчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2009. — № 4. — С.
186. Трансформація земельних відносин до ринкових умов: наукове видання. Матеріали XI річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених-аграрників 26-27 лютого 2009 р. — Київ : ННЦ «ІАЕ», 2009р. — 115 с.
187. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» // Урядовий кур'єр. — 1999. — 8 грудня. — № 230.
188. Крючкова Н. В. Особливості процесів злиття та поглинання в корпоративному секторі України / Н. В. Крючкова // Коммунальное хозяйство городов. Выпуск 78. Серия: Экономические науки. — 2007. — С. 315–321.
189. Тивончук І. О. Особливості рейдерства в Україні / І. О. Тивончук, Г. Я. Глинська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2008. — № 624. — С. 146–150.
190. Богиня Д. П. Соціально-економічні аспекти великої приватизації: цілі та результати / Д. П. Богиня, Г. Волинський // Економіка України. — 2002. — № 12. — С. 35–43.
191. Сірко А. Корпоративна власність у транзитній економіці / А. Сірко // Економіка України. — 2003. — № 2. — С. 57–64.
192. О предприятиях и предпринимательской деятельности: Закон РСФСР от 25 декабря № 445-І // ВСНД РСФСР. — 1990. — № 30. — С. 418.
193. Рузанов А. Оптимизационный межотраслевые модели в экономике / А. Рузанов // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2008. — № 3. — С. 180–182.
194. Gibbons R. Game Theory for Applied Economists / R. Gibbons. — Princeton: Princeton University Press, 1992. — 268 p.
195. Mas-Collel A. Microeconomic Theory / A. Mas-Collel, M. D. Whinston, J. R. Green. Oxford : Oxford University Press, 1995. — 977 p.
196. Bolton P. Dewatripont M. Contract theory / P. Bolton, M. Dewatripont. — Cambridge: MIT Press, 2005. — 724 p.

197. Робертс. Ф. С. Дискретные математические модели с приложениями к социальным, биологическим и экологическим задачам / Ф. С. Робертс. — М. : Наука, 1986. — 500 с.
198. Стрелец И. А. Новая экономика и информационные технологии / И. А. Стрелец. — М. : Экзамен, 2003. — 254 с.
199. Подиновский В. В. Парето-оптимальные решения многокритериальных задач. / Подиновский В. В., Ногин В. Д. М. : ФИЗМАТЛИТ, 2007. — 256 с. ISBN: — 978-5-9221-0812-6.
200. Пешель М. Моделирование сигналов и систем. / М. Пешель — М. : Мир, 1981. — 286 с.
201. Опойцев В. И. Равновесие и устойчивость в моделях коллективного поведения. / В. И Опойцев. — М. : Наука, 1977. — 311 с.
202. Форрестер Дж. Динамика города / Дж. Форрестер — М. : Прогресс, 1974. — 276 с.
203. Экланд И. Элементы математической экономики. / И. Экланд. — М. : Мир, 1983. — 248 с.
204. Robert R. Prechter Conquer the Crash. You can survive and prosper in deflationary depression / R. Robert Jr. Prechter. — John Willey&sons, LTD, — 2002 — p. 278. — ISBN: 9780470870907.
205. Robert R. Prechter. Jr The wave principle of human social behavior and the new science of socionomics / R. Robert Jr. Prechter. — John Willey&sons, LTD, — 1999. — p. 345. — ISBN 0-932750-49-4.
206. Боровская Т. Н. Декомпозиционные методы конструирования рабочих моделей процессов инновационного развития / Т. Н. Боровская // «Интернет-Освіта-Наука-2008», шоста міжнародна конференція, ІОН. Збірн. матер. Конф. — Том 1. — Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. — С. 227–232. — ISBN: 978-966-641-268-6.
207. Боровская Т. Н. Моделирование бизнес-единицы «на фоне» системы бизнес-единиц сегмента рынка / Т. Н. Боровская, — В. А. Северилов // «Интернет-Освіта-Наука-2008», шоста міжнародна конференція, ІОН. Збірн. матер. Конф. — Том 1. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. — С. 233—239.
208. Господарський кодекс України: Текст прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. із змінами та доп. станом на 1 лютого 2006 р. / Міністерство юстиції України. — К. : Ін Юре, 2006. — 222 с.

209. Экономика предприятия : учебник / М. С. Абрютин. — М. : Дело и Сервис, 2004. — 528 с.
210. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг [пер. с англ., под ред. С. К. Мордовина] — 8-е изд. — СПб. : Питер, 2007. — 832 с. — ISBN 5-88782-415-8
211. Бухалков М. И. Внутрифирменное планирование / М. И Бухалков — 2-е изд., испр. и доп. — М. : ИНФРА-М, 2001. — 400 с.
212. Выварец А. Д. Экономика предприятия / А. Д. Выварец — М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 2006. — 553 с.— ISBN 5-238-01109-1
213. Горфинкель В. Я. Экономика предприятия: Учебник для студ. вузов, обуч. по экон. спец. / В. Я. Горфинкель, В. А. Швандар, Е. М. Купряков. — 3. изд., перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ, 2003. — 718 с. — ISBN: 5-85173-104-4
214. Горфинкель В. Я. Экономика организаций (предприятий): Учебник для студ. вузов / В. Я. Горфинкель, В. А. Швандар, М. М. Максинцов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 608 с.
215. Мазур И. И. Эффективный менеджмент: учеб. пос. / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро, Н. Г. Ольдерогге. — М. : Высшая школа, 2003. — 555 с. — ISBN 5-06-004369-X
216. Румянцева З. П. Менеджмент организации / З. П. Румянцева, Н. А. Соломатин. — М. ИНФРА-М, 1996. — 432 с.
217. Черевко Г. В. Економіка підприємств: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г. В. Черевко (заг.ред.). — Л. : Апріорі, 2004. — 382 с. — ISBN 966-8256-05-0
218. Большой энциклопедический словарь / А. Н. Азрилиян. — 2-е изд., доп. и перераб. — М. : Институт новой экономики, 1997. — 864 с.
219. Армстронг М. Performance Management. Управление эффективностью работы / М. Армстронг, А. Бэрон [пер.с англ. И. Ющенко] — 2-е изд. — М.: Нипро Publishing, 2007. — 384 с.
220. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Н. Ю. Шведова. — М. : Рус. яз., 1981. — 816 с.
221. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика. / Н. Ю. Брюховецька. — Донецьк : ІЕП НАН України, 1999. — 276 с. — ISBN 966-02-1132-5

222. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. / В. И. Даль — М.: Рус. яз., 1978. — 1980 с.
223. Економічна енциклопедія : В 3-х т. Т.1 / С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К. : Вид. центр «Академія», 2002. — 950 с.
224. Блауг М. Методология экономической науки, или как экономисты объясняют... / М. Блауг [пер. с англ. под ред В. С. Автономова] — М. : НП Вопросы экономики, 2004. — 416 с. — ISBN 5-901389-04-2
225. Нагорская М. Н. Эффективность производства: роль управленческого персонала / М. Н. Нагорская. — Донецк : ИЭП НАНУ, 1998. — 240 с.
226. Бланк И. А. Управление прибылью. / И. А. Бланк — 2-е изд. — К. : Ника-Центр, 2007. — 698 с. — ISBN 978-966-521-429-8
227. Продиус Ю. И. Экономика предприятия: учебн. / Ю. И. Продиус — Харьков: ООО «Одиссей», 2004. — 416 с.
228. Височина М. В. Інформаційно-методичне забезпечення комплексної оцінки ефективності функціонування підприємства / М. В. Височина // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Зб. наук. праць. Серія: “Проблеми економіки і управління”. Вип. 582. — Львів : НУ “Львівська політехніка”, 2007. — С. 9–14.
229. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон. — М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. — 320 с. — ISBN 5-901028-68-6
230. Лук'янова В. В. Оцінка ефективності підприємства і підприємництва / В. В. Лук'янова // Вісник ДонНУЕТ. — Донецк : ДонНУЕТ, 2005. — № 4 (28). — С 35–39.
231. Менар К. Экономика организаций / К. Менар. — М. : ИНФРА-М, 1996. — 160 с.
232. Падерин И.Д. Методические основы и направления повышения экономической эффективности промышленного предприятия до современного уровня / И. Д. Падерин — Днепропетровск : ДГФА, 2005. — 272 с.
233. Федонін О. С. потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. Г. Олексюк — К. : КНЕУ, 2003. — 316 с.

Наукове видання

**Мороз Олег Васильович
Сметанюк Олена Анатоліївна
Лазарчук Ольга Василівна**

**ТЕОРІЯ КОНФЛІКТІВ В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ
ЗАГАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОСТІ
СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Монографія

Редактор С. Малішевська
Оригінал-макет підготовлено авторами

Підписано до друку 19.03.2010 р.
Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк.14,78
Наклад 100 прим. Зам № 2010-043

Вінницький національний технічний університет,
КІВЦ ВНТУ,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-85-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті,
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-81-59.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.